

(Шох Жахон билан Мумтоз Махал)

Шох Акбар 13 ёшида хукмдор бўлиб, 50 йил давлатни идора қилгач, 1605 йилда вафот этаркан, тахтни тўнгич ўгли Жахонгир (1569-1627)га топширган эди. Жахонгир 22 йил хукмдорлик қилди, унинг беш ўгли ва икки кизи бор эди. Хамма ўғилларига машхур подшоҳларнинг исмларини қўйган, чунончи, тўнгич ўглининг оти Хусрав, кейингиси Парвиз ва учинчиси Хуррам ва хоказо эди. Ўзи тозақўнгил, табиатни ва овни яхши қўрар, адолатни ва сабр-каноатни ўзига яшаш йўриги деб биларди. Аммо бора-бора ичкилик ва корадорига ружу қўйгани боис ундан қўпчиликнинг қўнгли совуди. Энди унинг холини қўриб, тўнгич ўгли Хусрав тахтни эгаллаш пайига тушиб қолди ва отасига қарши исён қўтарди. Жахонгир уни енгиб, хибсга ташлади. Аслида Жахонгирнинг хар бий салохияти у қадар қучли эмасди, унинг бу тарафини яхши билган амалдорлар вилоятларда тез-тез қўзғолон қилиб туришарди. Жахонгиршоҳнинг учинчи ўгли шахзода Хуррам Ражпут шохинаси Манмати исмли хотинидан 1592 йилда Лахорда тугилган эди. У 20 ёшдан ўтганда (1612 йилда) 19 ёшли Аржумандга уйланди. Чунки шахзода икки марта уйланган ва хотинларига қўнғил қўймаган, уларга лоқайд муносабатда эди. Бу галги уйланиши жуда муваффақиятли бўлди.

Гап шундаки, Жахонгиршоҳ 1611 йилда Акбаршоҳнинг бош вазири Эътимод Давлатнинг набираси Мехринисо исмли кизга уйланганди. Аржуманд эса, Мехринисонинг акаси, сарой бошқарувчиси Осафхоннинг кизи эди. Бу эса, валиахдлик учун ака-укалар ўртасидаги қурашда унинг имкониятларини оширар эди. Яна устига устак Аржуманд ўткир ақл-идрок, дид-фаросати, тадбиркорлиги, нозик табиати, иффати ва тенгсиз гўзаллиги билан сарой аёллари ўртасида назарга тушган ва ҳурмат қозонган эди. Жахонгиршоҳ уни чин қўнғилдан ардоқлар эди.

Ўгли Хуррамни унга уйлантиришганда, тўй қуни келиннинг қўп тарафлама қобилияти ва билимларини санаб ўтаркан, уни Мумтоз Махал (Саройнинг Қўрки) деган унвонга лойиқ қўришини айтади, шу-шу хамма уни Аржуманд эмас, Мумтоз Махал деб атай бошлайди. Шахзода мумтоз Махални каттик севди, киз хам уни... Доим меҳру муҳаббатда, хамфикрликда яшадилар. Агар ота-бола (Жахонгиршоҳ ва Хуррам) ўртасида келишмовчилик ё низолар чиқиб қолса, хушёр ва оқила келин масалани хал қилишга қиришар ва бу ишнинг уддасидан чиқарди.

Хуррам ва Аржуманд тўрт йилда тўрт фарзандли бўлдилар. Хуриалнисо ва Жахоноро исмли кизлари, Дара (Дурё бўлса керак) ва Мухаммад Султон исмли ўғиллари барча қон-қариндошларининг севимли болалари эди. Аммо тўнгич кизлари Хуриалнисо 1616 йили, энг ширин ва жовиллаган бир пайтида, уч ёшида вафот этди. Бу мусибат ёш она ва отанинг қалбларини ҳеч юпатиб бўлмайдиган фарзанд доғида қуйдирди.

Айнан шу йили Хиндистоннинг Дахкон минтақасида қўп можаролар қўтарилиб, ҳеч тинчимаётгани хақида хабарлар қелаверди.

Дахкон санскритча «дакшина», пракритча «даккхино» сўзидан олинган бўлиб, «жануб мамлакат» деган маънони билдиради ва у Хиндистоннинг жануб қисмида жойлашган эди. Шимолдан Винтхйа тоғлари билан, шимоли жануб орасидаги табиий чегаралар билан, шарқу гарбдан денгиз билан, жанубдан Кришна дарёси билан ўранганди.

Кришнанинг жанубида колган мамлакатлар Хиндистон яримороли дейиларди. Бу ерлар хали ражлар кўлида, Бобурийлар салтанатидан айро яшарди. Кадимий Дакхонда Кўнкон, Махараштра, Бенгола, Телингона, Гўндвана деган кичик-кичик давлатлар бўлиб, улар бир-бири билан чикишмасдилар ва бунинг окибатида халкларнинг яшаш даражаси огирлашарди. Бу ерларга илк мусулмонлар 1294 йилдан окиб кела бошлагандилар. Улар 1525 йилга келиб олдин беш давлатга, кейин уч давлатга айланган эди. Жахонгиршоҳ Дакхокдаги нотинчликларни хисобга олиб, у ерни ҳам Хиндистон салтанатига кўшиб, ягона марказлашган давлатга айлантиришга киришди ва хаёлини давлат ишларига жалб килиш, айна чоғда жанг қобилятини чиниктириш максадида Даххок урушига бош килиб юборди. Хуррам Дакхокдаги ражлар билан жангда жуда буюк муваффақият қозонди, бу ерларни тўла-тўқис эгаллаб, Бобурийлар ҳокимиятини ўрнатиб қайтди. Шу муносабат билан Хуррамга Шох Жахон унвони берилди. 1622-25 йилларда Хуррам (Шох Жахон) отасига қарши кўзголон кўтарди, аммо Жахонгиршоҳ уни енгди, Аржуманднинг оқилона тадбирлари туфайли отаси уни кечирди.

Бундан кейин Шох Жахон ва Мумтоз Махал гўзал ва мухаббатли хаётларини давом эттирдилар ва ота вафотигача яна олти фарзанд кўрдилар. Мумтоз Махал яхши-ёмон кунларда ҳам, огир дамлар ва харбий сафарларда ҳам, хар доим эри билан бирга бўлар, садокатли хамроҳ, жафокаш дўст бўлиб ўзини кўрсатарди...

Жахонгиршоҳ 1627 йилнинг октябрида Кашмир-Лахор йўлида вафот этди ва Шох Жахон исёнкор акаси Хусравни қатл эттириб, 1628 йил феврилида Аграда тахтга ўтирди. Кўп ўтмай Бундалос ва Хон Жахон Лўди исёнлари бошланди. Мумтоз Махал бу исёнларни бостиришда ва бошқа салтанат ишларида ҳам Шох Жахонга ёрдамлашиб, ўринли ва режали маслахатлари билан ҳукмдорни тўғри йўлда тутиб боришда давом этди...

Саройда у маслахатчи ва мухрдорлик лавозимида эди. Бир-биридан ҳеч ажралишмайдиган эр ва хотин ота вафотидан кейин ҳам яна тўрт бола кўрдилар. Аммо ўн тўртинчи фарзанднинг тугими фожиали келди. Сўнги кизи дунёга келаркан, ўзининг хаёти тахликада қолди. Мумтоз Махал Шох Жахон ҳукмронлигининг тўртинчи йили, 1631 сананинг 17 июнь чоршанба куни, Бурхонпурда кўзи ёриш жараёнида, 38 ёшида вафот этди.

Ривоятларга қараганда, Мумтоз Махал хаётдан кўз юмиш олдида, эридан фарзандларига меҳрибон бўлишни, бошқа уйланмасликни ва ўзига бетакрор бир макбара қурдиришни сўради. Болаларига, хусусан, кизи Жахон Орога отасини ҳеч қачон қаровсиз қолдирмаслик вазифасини юклади.

Шох Жахон учун севиқли хотинидан бу васиятни эшитиш ўринсиздай кўринар, у бу гапларсиз ҳам бошқа уйланишни ўзига эп кўрмас, болаларини кўзининг учида тарбиялашни, хотинига жахонда ягона бир обида қуришни ўйлаётган эди. Хатто шу ишларнинг ҳаммасини адо этса ҳам, яна кўнгли хувиллаб ётишини биларди. Зотан, у хотинидан кейинги 36 йиллик умри давомида уйланмай ўтди. Болаларига кўлидан қелганини қилди. Кизи Жахон Оро Шох Жахон тахтга ўтирганда эндигина ўн тўрттга қирган эди. Онаси вафот этган пайтда ўн еттидан ошган эди. Отаси унга қирк минг дона ёкут жавахир инъом этиб, яна йилига олти юз минг рупий миқдорида нафақа белгилади. Ва кизи отасига то вафот этган 1666 йилгача хизмат қилиб умр кечирди.

Шох Жахон хотинининг вафотидан кейин бутун фаолиятини давлат ишларига, шу жумладан Мумтоз Махалнинг қабри устида жахоншумул гўзал бир макбара – Тож махални қурдиришга бағишлади. 1636 йилда Ахмаднигорни қўлга қиритди. Гўлканд ва бижапурни сотиб олди, шимоли-гарбдаги чегараларини қенгайтди, 1638 йилда

Кандахорни, 1646 йилда Бадахшон ва Балхни эгаллади. 1648 йилда бошкентни ўзгартирди: Аградан Дехли кўчирди. Яна Шохжахонобод номли янги бир шаҳарни барпо эттирди. Хотининг Аградаги қабри устида 22 йил давомида мухташам тош Махал макбарасини қурдирди. Хозир бу обида буюк мухаббат рамзи ва Хиндистонинг эн асосий архитектура ёдгорликларидан бири ҳисобланади.

Тож Махал учун ажратилган ер билан бирга мавзолей қурилиши учун 22 йил ичида йигирма минг ишчи ишлатилди. Салтанатнинг энг яхши меъморлари ишга жалб қилиниб, лойиҳалар танлови ўтказилди. Шерозлик Устоз Исонинг плани аъло деб топилди. Бу ерга келган юбарча саёхатчилар, шу жумладан, гарблик сайёҳлар ҳам уни шарқнинг чинакам шохасари деб баҳо бердилар.

Оқ мрамрлар қесимидан бўлган макбара – бутун майдон ҳам оқ мрамр 313 қадам (бир қадам метрнинг учдан бирига тенг келади) мураббасида (тўртбурчак шаклли мрамр қесимли зинапоёси) 18 қадам юксакликда бир фундамент устида қурилган.

Фундаментнинг тўрттала бурчагида бир-бирига мутаносиб тўртта куббали минора қад кўтариб турадики, улар чодирни эслатади... Бу минораларнинг баландлиги 133 қадам бўлиб, уч шарафали (балконли)дир. Фундаментнинг қок ўртасида – макбаранинг ўзи.

Бурчаклари 33 қадам 9 пус (1 пус 25,5 мм га тенг) узунликда қесилган ва диоганали 186 қадам мураббали узун фундамент устидан, олд тарафнинг тамалидан 92 қадаму уч пус тепададир. Макбаранинг ўртасини 58 қадаму бир диаметрлик ва синчдан 74,

фундаментдан 191 қадам юксакликка етган асос кубба тож бўлиб туради. Макбарага тўрттала омондан кириш мумкин. Тўрттала томоннинг ҳар бирида баланд камарли бир равок бор. Уларнинг ҳар бирида икки қаватни ичига олган, куббали бир хужра бор. Бу хоналарнинг ҳар бирининг устида куббали бир чодир бор ва ҳар бирининг уч ташки деворида икки қават холида тартиб берилган ва гулдор панжараларга ёруғлик берадиган камарли олти ниш бор. Бу нишлар худди катта равоклардай арқлидирлар.

Катта куббанинг тагида, ўртада ҳар иккаласи ҳам китоблалар билан нақшланган Мумтоз Махалнинг бўш тобути билан ёнида эрининг бўш тобути қўйилган. Хақиқий тобутлар бўш тобутларнинг остида замин қаватидаги тупроқ устида бўлиб, бўш тобутлардан оз нақшлидир. Равокларнинг камарлари арабча китобалар билан қопланган ва жозибалидир. Бенихоя талабчан санъат танқидчилари, жумладан Фергюссон ҳам Тож Махал хақида сўйлаб, «у гўзалликларнинг бу даражадаги гармонияси, ҳар бирининг бошқиси билан уйғунлигининг мукамаллиги, бутун дунёда тенги бўлмаган бир санъат шох асарини вужудга келтирган» деб ёзган эди.

Шарқда мухаббат йўлида қўйилган бу қадар буюк обида намунаси бошқа ўарбда ҳеч қаерда йўқлиги айна ҳақиқатдирки, бу борада Фергюссоннинг фикрига қўшилмасликнинг ҳеч иложи йўқ.

Миразиз АЪЗАМ

«Буюклар мухаббати»дан